

نگاهی به نرگسزار طبیعی جره در استان فارس

سارا صادقیان^{۱*}، احمد حاتمی^۲ و سیداصغر آل حسین^۲

The natural community of *Narcissus tazetta* in Jereh, Fars Province

S. Sadeghian^{1*}, A. Hatami² and S. A. Alehosein²

*- نویسنده مسئول، پژوهشگر، بخش تحقیقات منابع طبیعی، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان فارس، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، شیراز، ایران، پست الکترونیک: s.sadeghian@areeo.ac.ir
۲- پژوهشگر، بخش تحقیقات منابع طبیعی، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان فارس، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، شیراز، ایران

1*- Corresponding author, Research Expert, Research Division of Natural Resources Department, Fars Agricultural and Natural Resources Research and Education Center, AREEO, Shiraz, Iran, E-mail: s.sadeghian@areeo.ac.ir
2- Research Expert, Research Division of Natural Resources Department, Fars Agricultural and Natural Resources Research and Education Center, AREEO, Shiraz, Iran

چکیده

جنس نرگس با نام علمی *Narcissus* از تیره Amaryllidaceae است. این جنس گونه‌های مختلفی دارد که معروف‌ترین آن نرگس معمولی (*Narcissus tazetta*) است. این گونه به صورت خودرو و طبیعی در دشت‌ها و کوهپایه‌های زاگرس جنوبی در استان‌های فارس، خوزستان، ایلام و کرمان رویش دارد. نرگس‌زار جره یکی از زیباترین و بی‌نظیرترین نرگس‌زارهای طبیعی ایران محسوب می‌شود که با وسعتی حدود ۲۹/۵ هکتار در بخش جره و بالاده در فاصله ۵۰ تا ۵۵ کیلومتری جنوب شرقی شهرستان کازرون در استان فارس واقع شده است. این مکان یکی از ذخیره‌گاه‌های بارزش گل نرگس در ایران به‌شمار می‌رود.

واژه‌های کلیدی: جره، طبیعی، کازرون، نرگس‌زار

Abstract

The genus *Narcissus* belongs to the Amaryllidaceae family. It has several species, from which, *Narcissus tazetta* is the most famous. This species is growing wild in the plains and foothills of south Zagros in the Fars, Khuzestan, Ilam and Kerman provinces. The wild population of *Narcissus* of Jereh in Kazerun is one of the most beautiful and unique communities of this species in Iran, covering an area about 29.5 hectares, and is located 50 to 55 km southeast of Kazerun in the Fars province. It is one of the most valuable genetic resources of *Narcissus* in Iran.

Keywords: Jereh, natural, Kazerun, *Narcissus*

موقعیت جغرافیایی

جره روستایی از توابع بخش جره و بالاده شهرستان کازرون در استان فارس است. کازرون منطقه‌ای است که به دلیل وجود اقلیم‌های ایرانی‌تورانی و صحراسندی، خاک حاصلخیز، سفره‌های آب زیرزمینی، تنوع زیستی و داشتن پوشش‌های گوناگون گیاهی در گذشته به شهر سبز شهرت داشته است (مظفریان، ۱۳۷۳).

بیشترین نرگس‌زارهای این شهرستان در منطقه جره، بلبلیک و فامور قرار دارد که همگی در بخش جره و بالاده زیر نظر اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان فارس واقع شده‌اند. نرگس‌زار جره از قدیمی‌ترین، زیباترین و کم‌نظیرترین رویشگاه‌های طبیعی گل نرگس در ایران است که در زمان گل‌دهی و برداشت، زیبایی صدچندانی پیدا می‌کند و هر ساله گردشگران زیادی را به سوی خود می‌کشاند. این نرگس‌زار در سلسله جبال زاگرس جنوبی در فاصله ۵۰ تا ۵۵ کیلومتری جنوب شرقی شهرستان کازرون و ۱۲۵ کیلومتری غرب شیراز با مختصات $29^{\circ} 14' 21''$ طول جغرافیایی و $51^{\circ} 57' 54''$ عرض جغرافیایی در حوزه آبخیز رودخانه دالکی در ارتفاع ۱۰۲۰

میانگین حداکثر دمای ۴۲ درجه سانتی‌گراد و زمستان‌های معتدل و مرطوب با میانگین حداقل دمای ۲/۶ درجه سانتی‌گراد است. حداقل مطلق دما ۲/۶- و حداکثر آن ۴۵/۸ درجه سانتی‌گراد بوده و میانگین رطوبت نسبی ۴۸ درصد است. با توجه به روش طبقه‌بندی دومارتن نوع اقلیم منطقه، نیمه‌خشک است (مجبی، ۱۳۹۴). ریزش‌های جوی در این منطقه به صورت باران بوده

و عمدتاً از اواسط پاییز شروع شده و تا زمستان و فروردین سال بعد ادامه دارد. بارش برف معمولاً دیده نمی‌شود. منطقه دارای بادهای موسمی در فصل تابستان تا پاییز بوده که معمولاً جهت آن از غرب به طرف شرق است. بافت خاک سیلتی لوم با ۱۸ درصد رس، ۴۷ درصد سیلت و ۳۵ درصد شن بوده و هدایت الکتریکی آن ۳۵ درصد میلی‌موس بر سانتی‌متر و میزان اسیدیته آن ۸/۰۲ است (امیرآبادی و همکاران، ۱۳۹۳).

کازرون
منطقه‌ای است که
به دلیل وجود اقلیم‌های
ایرانی‌تورانی و صحراسندی،
خاک حاصلخیز، سفره‌های آب
زیرزمینی، تنوع زیستی و داشتن
پوشش‌های گوناگون گیاهی
در گذشته به شهر سبز
شهرت داشته است.

پوشش گیاهی منطقه

گونه غالب درختی منطقه، درخت کنار (*Ziziphus spina-christi*) است که در ارتفاعات ۸۰۰ تا ۱۱۰۰ متری رویش دارد. همچنین در ارتفاعات بالاتر درختان بادام کوهی

شکل ۲- نقشه توپوگرافی منطقه (عکس از اداره منابع طبیعی کازرون)

شکل ۱- کروکی منطقه (عکس از اداره منابع طبیعی کازرون)

(*Amygdalus scoparia*) نیز دیده می‌شوند (شکل ۴). درخت کنار و گیاه نرگس هر دو به صورت طبیعی در کنار هم رویش دارند (شکل ۵) و به نظر می‌رسد گل‌های نرگس واقع در زیراشکوب کنار از نظر کیفی و کمی بهتر به عمل می‌آیند (شکل ۶). افراد محلی ضمن تأیید این مطلب، تاج پوشش درخت کنار را به عنوان سرپناهی برای گل نرگس در برابر سرما و پوشش خاری آن را مانعی برای لگدمال شدن پیاز گل می‌دانند. همچنین عقیده دارند نشستن پرندگان روی درختان کنار و ریختن فضولات آنها باعث غنی‌تر شدن خاک می‌شود و این سه دلیل را عاملی برای کیفیت بهتر گل‌دهی گیاه نرگس در زیر درختان کنار می‌دانند.

تا ۱۰۴۰ متری از سطح دریا به مساحت ۲۹/۵ هکتار قرار گرفته است (شکل‌های ۱ و ۲). سیمای عمومی منطقه نیز تپه‌ماهوری بوده و دشتی که پیازهای نرگس در آن قرار دارد دارای رسوبات آبرفتی و تراس‌های رودخانه‌ای است (شکل ۳).

اقلیم‌شناسی

به منظور بررسی اقلیم منطقه از اطلاعات ایستگاه هواشناسی سینوپتیک کازرون که در فاصله ۳۵ کیلومتری نرگس‌زار قرار دارد استفاده شده است. میانگین بارندگی سالانه ثبت شده ۳۸۰ میلی‌متر است. این منطقه دارای تابستان‌های گرم و خشک با

شکل ۳- نمایی از نرگس‌زار دیم و طبیعی جره (عکس از سیداصغر آل حسین، بهمن ۱۳۹۶)

شکل ۴- نمایی از درختان کنار و بادام در نزدیکی نرگس‌زار (عکس از محمد طیبی خرمی)

شکل ۵- نمایی از پوشش گیاهی درخت کنار و گل نرگس (عکس از سید اصغر آل حسین، بهمن ۱۳۹۶)

شکل ۶- رویش گل نرگس در زیر اشکوب درخت کنار (عکس از سارا صادقیان، بهمن ۱۳۹۶)

Stipa cappensis, *Onobrychis crista - galli*
Trifolium stellatum, *Sinapis aucheri*, *Dicyclophora persica*,
Anthemis odontostephana, *Koelpinia linearis*,
Arnebia decumbens, *Erucaria hispanica*
Fumaria bracteosa, *Erodium malacoides*, *Erodium moschatum*
Malva parviflora, *Roemeria hybrida*, *Hippocrepis unisiliquosa*,
Medicago polymorpha, *Plantago lagopus*, *Plantago ovata*,
Avena fatua, *Hordeum spontaneum* هستند (شکل‌های ۷ تا ۹).

بر اساس مشاهدات انجام‌شده توسط نگارندگان، حفظ رطوبت خاک در زیر درختان را می‌توان دلیل دیگری برای این امر دانست. سایر گیاهان شامل گونه‌های درختچه‌ای مانند *Ephedra foliata* و *Amygdalus eburnea* گونه‌های بوت‌های مانند *Convolvulus acanthocladus*, *Prosopis farcta* و *Astragalus arbusculinus* و گونه‌های علفی شامل علفی چندساله مانند *Convolvulus stachydifolius*, *Anemone biflora* و *Peganum harmala* و انواع گیاهان علفی یک‌ساله چون

Convolvulus stachydfolius

Anthemis altissima

Plantago ovata

Stipa capensis

Papaver argemone

Capparis spinosa

Onopordon leptolepis

Peganum harmala

Pentanema divaricatum

Echinops sp.

Plantago coronopus

شکل ۷- برخی از گونه‌های گیاهی موجود در منطقه (عکس‌ها از محسن صالحی و محمد طیبی خرمی، فروردین ۱۳۹۷)

شکل ۹- درخت کنار *Ziziphus spina-christi* (عکس از سید اصغر آل حسین)

شکل ۸- نمایی از پوشش گیاهی اطراف منطقه در فصل بهار (عکس از محمد طیبی خرمی، ۱۳۹۱)

تاجی به رنگ‌های مختلف هستند. هر پیاز تنها یک شاخه گل می‌دهد (شکل ۱۰). تکثیر گیاه از طریق کشت پیاز آن یا کشت قسمتی از پیاز یا ریشه‌جوش پیاز آن انجام می‌شود. (مظفریان، ۱۳۹۱ و میرحیدر، ۱۳۷۵). گل‌های نرگس کازرون از طراوت و مرغوبیت خاصی برخوردار بوده و در شرایط اقلیمی مناسب (زمان بارندگی مناسب) طول بوته‌های آن به ۸۰ سانتی‌متر هم می‌رسد. در نرگس‌زار جره کازرون انواع متعددی از این گل

مشخصات گیاه‌شناسی گل نرگس

گیاه علفی چندساله، پیازدار، با پیازی به طول ۲۰ تا ۶۰ و به عرض ۲۰ تا ۵۰ میلی‌متر، برگ‌های قاعده‌ای خطی، عموماً تخت یا ناودار، گل‌آذین با ساقه عریان و توخالی، با گل‌های منفرد یا چتری با گل‌های ۲-۱۲ تایی است که به‌طور گروهی ظاهر می‌شوند. دارای دم‌گل نامساوی بوده، گل‌ها به رنگ سفید مایل به زرد و بسیار معطر هستند. گل‌ها در وسط دارای

شکل ۱۰- از هر پیاز تنها یک شاخه گل رویش دارد (عکس از سارا صادقیان)

فرصت‌ها و تهدیدها

توصیف‌های متعددی که از نرگس‌زارهای کازرون شده اغلب حاکی از وسعت و زیبایی فراوان آنها در گذشته بوده است. متأسفانه امروزه به‌جز چند نقطه و در سطح کم، اثری از آن همه جلال نرگس‌زارها به‌چشم نمی‌خورد. اکنون از کل ایستگاه ۲۹/۵ هکتاری جره، فقط ۱۰/۵ هکتار آن دارای پیاز گل بوده و بقیه مساحت عرصه در زمان‌های مختلف آسیب فراوانی دیده و خالی از پیاز گل شده است. نرگس‌زار جره از توانمندی‌های بالایی برای توسعه و ایجاد درآمد پایدار در منطقه برخوردار است. تقویت رویشگاه طبیعی منطقه که شرایط اقلیمی خوبی را برای پرورش و تولید این گل دارد می‌تواند ضمن ایجاد اشتغال، زمینه مناسبی را برای ارزآوری پایدار که متأسفانه تاکنون به‌جد مورد توجه قرار نگرفته، فراهم کند و همچنین به‌عنوان یکی از محورهای گردشگری استان محسوب شود. می‌توان با برنامه‌ریزی اصولی و علمی به‌منظور حفظ و توسعه رویشگاه مربوطه با پیازهای بومی و ارتقای آگاهی مردم درباره اهمیت اقتصادی پرورش این گل با توجه به هزینه‌های پایین مربوط به کشت و پرورش آن، حمایت از سرمایه‌گذاران بخش خصوصی و ایجاد زیرساخت‌های لازم، زمینه بسته‌بندی و صادرات آن را فراهم کرده و به بهره‌وری بیشتر از مزارع کمک کرد. بی‌نیازی به آبیاری و فقط اتکا به آب باران،

همچون نرگس شهلا، بربر، شیپوری و شاعران رویش دارد که از میان آنها نرگس شهلا با تراکم ۹۵ درصد پوشش به‌دلیل زیبایی و عطر و بوی خاصی که دارد از محبوب‌ترین نوع گل نرگس به‌شمار می‌رود (شکل‌های ۱۱ و ۱۲). بربر شدن گل‌ها در نرگس به‌علت تغییر شکل پرچم‌های گل به گلبرگ به‌وجود می‌آید (مظهری، ۱۳۸۳). زمان گل‌دهی و برداشت گل در نرگس‌زارهای دیم و طبیعی جره کازرون معمولاً ماه‌های دی و بهمن است.

ارزش گونه‌ای گل نرگس

گل نرگس یکی از باارزش‌ترین و زیباترین گونه‌های گیاهی است که علاوه بر تأثیر مثبت بر روان و شادابی انسان، از نظر دارویی و صنعتی و فضای سبز نیز حائز اهمیت است. اسانس گونه‌های گل نرگس از ارزش بسیار بالایی در صنعت عطرسازی برخوردار بوده و برای تهیه بهترین عطرها و لوازم آرایشی به‌کار می‌رود. همچنین سازگاری با شرایط اقلیمی، مقاوم بودن نسبت به کم‌آبی با توجه به خشکسالی‌های اخیر، پرورش در فضای باز، گل‌دهی آن در فصل خزان اکثر گل‌ها و گیاهان، زیبایی و ماندگاری آن پس از برداشت، لطافت، عطر و بوی مطلوب از مهم‌ترین ویژگی‌های ارزشمند گل نرگس است.

شکل ۱۱- گل نرگس شهلا (عکس از سارا صادقیان، بهمن ۱۳۹۶)

شکل ۱۲- گل نرگس پرپر (عکس از سارا صادقیان)

گیاهی منحصر به فرد در این زیست بوم، برای شناساندن و حفظ بقای نرگس زار و بالا بردن سطح اطلاعات فرهنگی مردم، باید اقدامات تبلیغی و ترویجی مورد توجه قرار گیرد.

سپاسگزاری

نویسندگان بر خود لازم می‌دانند از همکاری صمیمانه آقای مهندس یاسر شهریاری و خانم مهندس زهرا سعیدیان، کارشناسان اداره منابع طبیعی شهرستان کازرون تشکر ویژه‌ای داشته باشند.

منابع

- امیرآبادی، ح.، وحدت، ا. و صفری، ا.، ۱۳۹۳. طرح اصلاح، احیا، توسعه و بهره‌برداری نرگس‌زار ایستگاه جره کازرون. اداره‌کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان فارس.
- محبی، ص.، ۱۳۹۴. اصلاحیه طرح کشت گل نرگس شرکت آیسا گستر. اداره منابع طبیعی و آبخیزداری شهرستان کازرون.
- مظفری، ن.، ۱۳۸۳. فلور ایران، شماره‌های ۴۶ و ۴۷: تیره‌های خیارک و نرگس، مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور، تهران، ۲۴ صفحه.
- مظفریان، م.، ۱۳۷۳. کازرون در آیین فرهنگ. انتشارات نوید، شیراز، ۵۶۰ صفحه.
- مظفریان، و.، ۱۳۹۱. شناخت گیاهان دارویی و معطر ایران. نشر فرهنگ معاصر. تهران، ۱۴۴۴ صفحه.
- میرحیدر، ح.، ۱۳۷۵. معارف گیاهی. چاپ دوم، دفتر نشر فرهنگ اسلامی. تهران.

برتری بارزی است که می‌تواند عاملی برای رقابت این محصول با سایر محصولات کشاورزی در زمینه درآمد پایدار باشد.

نرگس‌زارهای کازرون از قدیمی‌ترین نرگس‌زارهای طبیعی ایران و منطقه هستند ولی به دلیل تغییر اقلیم و افزایش میانگین دمای محیطی و به دنبال آن کاهش میزان بارش در سالیان اخیر، همچنین مجاورت با اراضی کشاورزی و مناطق مسکونی در زمینه توسعه کشاورزی و دخل و تصرف انسانی در معرض خطر قرار دارند. با توجه به کوچکی سطح تحت اشغال گل نرگس، لازم است رویشگاه‌های آن حفاظت شود. در چند سال اخیر با همت اداره‌کل منابع طبیعی و آبخیزداری فارس، عملیات احیای نرگس‌زارها در سطوح وسیعی برای حفاظت و توسعه ذخیره‌گاه‌های گل نرگس با کاشت پیاز گل اجرا شده است. همچنین اقدامات لازم درخصوص محصور کردن محدوده رویشگاه به عمل آمده اما کافی نیست. استفاده از پیازهای بومی برای توسعه رویشگاه در سال‌های اخیر مورد غفلت بوده که باید مورد توجه قرار گیرد. برای حفظ پیاز گل‌ها و آسیب ندیدن آنها، آبیاری در زمان خشکسالی و کمبود باران، باید با نظارت بیشتری انجام شود. با توجه به اینکه بهره‌برداری از شاخه‌های گل نرگس در زمان گل‌دهی توسط اداره‌کل منابع طبیعی به بخش خصوصی و غیره واگذار می‌شود به منظور حفظ ذخیره‌گاه طبیعی این گل، لازم است برداشت با نظارت کامل کارشناسان منابع طبیعی صورت گیرد. همچنین گونه‌های گیاهی موجود در منطقه به خصوص درخت کنار به علت چرای دام، زادآوری طبیعی کمتری داشته و در معرض نابودی قرار دارد. با توجه به خودرو بودن گل نرگس و طبیعی بودن منطقه و وجود گونه‌های